

δι' αὐτήν, πρὸ παντὸς ἱστορικῆς. Χωρὶς τὰς Ἑλλαδικὰς διαιρέσεις ἢ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις θὰ διήρκει βέβαια ὀλιγώτερον τῶν 7 ἐτῶν. Ἡ ἐπανάστασις μᾶς παρουσιάζει τὸν τοπικισμὸν ἐν δόξῃ καὶ πομπῇ. Ἐν ἀληθείᾳ δὲ ἀσειστόν. Ἐκεῖ φαίνεται ποῖοι ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἀγῶνος ἔβλεπον ἕως τὰ μάρκρῃ τῆς φυλῆς καὶ ποῖοι δὲν ἔβλεπον πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ. Αὐτὰ εἶνε ζητήματα τῆς Ἱστορίας, ἐκείνης ποῦ δὲν ἐγράφη, ἐκείνη ποῦ θὰ γραφῆ.

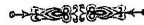
Ἄλλὰ ὁ σημερινὸς Πελοποννησιακὸς πόλεμος, δὲν ἔχει τουλάχιστον οὔτε τὴν αἰτιολογίαν τῶν ἱστορικῶν λόγων. Εἶνε μία γενναία ἐκδήλωσις τῆς γενναίας πανώλους, ἢ ὁποία ὄρμησε διὰ νὰ μᾶς καταλύσῃ ὀριστικῶς. Ὁ Βίσκαρκ τὸ εἶπε : «Ἑλλάς. Ἡ μεγαλειτέρα φιλαρχία τοῦ κόσμου, ἢ ὁποία καταλύει τὴν ὠραιότεραν ἱστορίαν τοῦ κόσμου !»

Αὐτὴν τὴν ἐποχὴν, ἡμεῖς μεταξύ μας, ἠμποροῦμεν νὰ τὰ εἰποῦμεν καλλίτερα.

Ἑλλαδικὸν κράτος. Μωρηᾶς, Ῥούμελη, Θεσσαλία, Κέρκυρα. Εἰς τριῶν ἑκατομμυρίων Ἑλλάδα, δέκα περίπου Ἑλλάδες.

Περὶ τὸ 1903 τὸ Ἑλλαδικὸν κράτος διαιρεῖται εἰς δωρεῖς καὶ ἴωνας ἀντιμαχομένους. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα αἱ λέξεις αὐταὶ ἐσήμαινον τὴν πάλιν δύο κολοσσιαίων πολιτισμῶν. Εἰς τὰ 1903 σημαίνουν τὴν πάλιν δύο ἀθλιότητων, καὶ τὸν θρίαμβον τῆς μοίρας ἢ ὁποία τὸ ἐπῆρεν ἀπόφασιν νὰ μᾶς καταλύσῃ.

Z. A. Παπαντωνίου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΦΑΟΥΣΤ

(*Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο φύλλο*)

Στοῦ Ἐμερσον τὸ «Representative Men» ὑπάρχει τὸ ἐπόμενο χωρίο ποῦ ἔχει μιὰν ἀμεση ἀναλογία μὲ τὴν σχέση ποῦ ἔχουνε μεταξύ τους ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος Φάουστ: «Σὲ κάθε σπίτι, στὴν καρδιά τῆς κάθε μιᾶς κόρης ἢ ἀγοριοῦ, στὴ ψυχὴ τὴν ὑπερκόσμια τοῦ ἀγίου, ὑπάρχει αὐτὴ ἢ ἄβυσσος ἀνάμεσα στὶς ὑψηλότετες ἐπαγγελίες ἰδανικῆς δυνάμεως καὶ τῆς τρισάθλιας ἐμπειρίας. Μὰ ἡ ἀλήθεια ποῦ τεντώνεται ὅσο παίρνει, ἔρχεται σὲ βοήθειά μας· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἱκανοποιεῖται μόνος του μὲ τίς μεγαλύτερες γενικεύσεις.» Ὁ Φάουστ εἶχε τὴν ἐλπίδα πῶς θὰ γεφυρώσῃ αὐτὴ τὴν ἄβυσσο, καὶ τὴν ἔχει ἀκόμα. Ὁλόκερος ὁ φλογερός του πτόθος τὸν σπρώχνει πρὸς ἐκείνη τὴ στιγμή, ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ τῆς κράξῃ «ὦ μείνε ἀκόμη, εἶσαι τόσο ὠρχία», πρὸς ἐκείνη τὴ στιγμή ὅπου ὄλη

του ή προσπάθεια γιὰ τὸ ἰδχνικό καὶ ἡ πρᾶγματικὴ ἐμπειρία θὰ χώνευαν καὶ θὰ γένονταν τὸ ἓνα· ἡ ἐπιθυμία του εἴτανε νὰ μπορέσῃ νὰ ὑψωθῇ πάνω ἀπὸ τὴ δική του τὴν ἀτομικότητα, ἢ (καθὼς τὸ διατυπώνει ὁ Μπίσερ) νὰ σηκώσῃ τὸ ἀτομικό του τὸ Ἐγὼ ὡς τὸ Ἐγὼ τοῦ σύμπαντος. Εἶναι τὸ λοιπὸν κατὰ βᾶθος τὸ ἀρχαῖο τὸ πρόβλημα τῆς ἀθάνατης ψυχῆς πῶς κλεισμένη μέσα στὸ φθαρτὸ καὶ ἀδύναμο κορμὶ καταπληγώνεται στὰ κἀγκελα τῆς φυλακῆς τῆς· κι ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τίς δυὸ ἐχθρικές δυνάμεις καμιά συμφιλίωση δὲν μπορεῖ νὰ υπάρξῃ. Ἡ ἀδρανισμένη, χωρὶς καμιά ἀξίωση ἀποχῆ τῆς ἀνθρωπότητος τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν ἀπὸ κάθε προσπάθεια, δὲν εἶναι συνδιαλλαγή, εἶναι ἓνας ἔτσι συμβιβασμὸς μιὰ διόρθωση τοῦ πράγματος. Τὸ φλογερὸ πνεῦμα τοῦ Φάουστ δὲν εἶταν σὲ θέση νὰ ὑποταχθῇ αὐτῇ ἰσχυρῇ ἐμπειρίᾳ τοῦ παρελθόντος, πῶς διδάσκει πῶς ταιριάζει στὸ φρόνιμο ἄνθρωπο νὰ παραδέχεται αὐτὸ τὸ συμβιβασμὸ καὶ νὰ βγάζῃ τὸ περισσότερο κέρδος πῶς μπορεῖ ἀπ' αὐτόν· ἓνα τέτοιο πρᾶγμα τὸ θεωρεῖ ὑπεκφυγὴ καὶ ὄχι λύση τοῦ προβλήματος. Ἐπρεπεν αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ κενώσῃ ὡς τὸν πάτο τὸ ποτήρι τῆς ἀνθρώπινης δυστυχίας, πρὶ νὰ μπορέσῃ νὰ γνωρίσῃ πικὰ γεύση ἔχει. Ὅφειλε ὁ ἴδιος, σὲ μιὰ τρικυμισμένη καὶ ὀδυνηρὴ σταδιοδρομία, νὰνακεφαλαιώσῃ στὸν ἑαυτὸ του τὴν πικρὴ ἐμπειρίαν ὀλκκερου τοῦ Εἴδους καὶ νὰ διδαχθῇ ἀπαρχῆς τὸ μάθημα αὐτοῦ. Ὅμως τὸ μάθημα μένει τὸ ἴδιο πάντα. Ἡ στιγμή τῆς ἀπόλυτης εὐδαιμονίας εἶναι τόσου πάλι μακριά, ὅσο καὶ πρὶν, καὶ μονάχα ἡ ὀδύνη καὶ ἡ μεταμέλεια μένουν στὴ ζωὴ. Μ' ἔλα αὐτὰ ὅμως ὁ Φάουστ εἶναι τῶρα πιὸ σοφὸς ἀπ' ὅ,τι εἴτανε. Στὸ βᾶθος τῆς ὑπάρξεώς του ἔχει πεισθῇ πῶς καμιά σχέση, καμιά ἀναλογία καὶ ἀναφορὰ δὲν μπορεῖ νὰ υπάρξῃ ἀνάμεσα στὸ περιορισμένο καὶ τὸ ἀπεριόριστο· πῶς τὸ περιορισμένο, μὲ ὅλη τὴ ἀκατάπαυστη ἐξέλιξή του, δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ ὡς τὸ ἄπειρο, καὶ πῶς ἀπέραστος φραγμὸς τὰ χωρίζει γιὰ πάντα. Ἐχοντας ὅμως συνείδηση τῆς δυνάμεις του, δὲν ἀπελπίζεται νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἐπιχείρηση· νομίζει πῶς εἶναι ἀναγκασμένος πρᾶγματικῶς νὰ πάρῃ ἐπάνω του τὴ δουλειά, ἀποφασισμένος ὅμως νὰ ξεκολληθῇ καὶ τὴν τελευταία σκιὰ τοῦ δυνατοῦ κέρδους. Ἐμαθε νὰ περιορίζῃ τίς προσπάθειές του ὡς ἐκεῖ πῶς εἶναι βολετό, ὅμως τῆχει πάρῃ ἀπόφαση νὰ μεταχειρισθῇ ἐνεργητικὰ ὅλες του τίς δυνάμεις γιὰ νὰ βρῇ τί εἶναι καὶ πόσο εἶναι ἐκεῖνο πῶς μπορεῖ νὰ φτάσῃ ὁ ἄνθρωπος. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν ἀπόφαση μπαίνει στὸν εὐρύτερο κύκλο τῆς ζωῆς, ὅπου ἔχει χρέος νὰ τὸν μπᾶτῃ ὁ Μερφιστοφελξ σύμφωνα μὲ τὸ συμβόλαιον πῶς ἐκᾶμνε :

«Θὰ ἰδοῦμε τὸ μικρὸ, κατόπι τὸ μεγάλο κόσμον.»

A.

Τὸ ἀνοιγμα τῆς σκηνῆς τοῦ δευτέρου μέρους μᾶς παρουσιάζει τὸ Φάουστ ξαπλωμένο σ' ἓνα ἀνόητοπο, νὰ παραδέξῃ δεξιὰ καὶ ζερβὰ ἐνῶ τοῦ κάκου ζητᾷ τὸν

ύπνο του. Πολλά χρόνια έχουνε περάση από τότε που πέθανε ή Μιχαηλίτα, κ' ή γιατρεία που φέρνει ό χρόνος και ή φύση (όπου εικονίζονται συμβολικά με τό εϋθυμο χορό τών μικρών "Ελφων που πετόντας άλλωρα πάνω άπ' τήν κεφαλή του τόν καλοϋνε σε ύπνο με τό τραγοϋδι τους) έχει κλακκώση άν όχι τήν ανάμνηση του έγκλήματός του, μά τουλάχιστον τά κεντριά τής συνείδησής του που τόσον καιρό τόν βασανίζουν με διάφορες όπτασίες. Γύρω του άπλώνεται θαυμάσια τοποθεσία ή δροσερή αύρα τής πρώτης αύγής γλυκοχαϊδεύει τό πρόσωπό του με την άνατολή τής ήμέρας, που σιμώνει, τά πνεύματα γίνονται άφκντα. Ό Φάουστ σηκώνεται από τόν ύπνο και χαιρετά τή νεογέννητη μέρα :

*«Οί σφυγμοί τής ζωής χτυποϋν με νέα θέρη
για να γλυκοχαιρετίσουν τό αιθέριο ροδοχάραμα
και σ' ήσουν άδρατισμένη αυτή τή νύχτα, γη,
και τώρα ξαναιωμένη άνασαιρεις στα πόδια μου,
κι αρχίζεις πάλι να με περιζώνεις με τις χάρες σου.
Μου κεντάς και μου ξυπνάς μια τρανή άπόφαση
ν' άρωρίζομαι πάντα για τήν ύψηλότατη ύπαρξη.»*

Άνασαινομε και μεϊς έδω σε μια καινούρια άτμοσφαιρα. Άντίς να παραδοθ ή σε μιάν άνωφέλευτη και άνεργη θλίψη γεμάτος μεταμέλεια για όσα γένηκαν που γένηκαν και διόρθωση δέν έχουνε, άνάβει τώρα τό Φάουστ μια άνδρική άπόφαση να άγωνιστ ή για τά ύψηλότατα και εϋγενέστατα άντικείμενα τής ύπάρξεως. "Έχει τήν ιδέα πως ή μόνη πραγματική μεταμέλεια για τό άμάρτημά του είναι ναφοσιωθ ή ολάκερος σε καλύτερους και άξιώτερους σκοπούς για τό μέλλον — όχι σε αισθήματα μεταμέλειας, μά σε μια ενεργητική μετάνοια.

*«Μηρ άντης ναποτολμήσης
άν αέρνεται διστάζοντας ό δχλος,
τό πάν μπορεί να κατορθώση ό εϋγενής
που νιώθει τό κάθε και άμέσως τάρπάξει.»*

Η φοικτή πείρα του πρώτου μέρους του έδειξε πως ή εϋτυχία δέ βρίσκεται στην τυφλή ύποταγή στις έγωϊστικές όρμές τών παθών. Μά που λοιπόν βρίσκεται τότε ή εϋτυχία ; Ό πλησιέστερος συλλογισμός κ' ή καθολικώτερη γενίκευση είτανε να του δώσουν να καταλάβη πως τό να παρατά ό άνθρωπος τόν έαυτό του στις εϋγενέστερες όρμές και τά ένστικτά του και ή άρμονική ανάπτυξη όλων τών δυνάμεων που τόν προίκισεν ή φύση, αποτελοϋν τήν ύψηλότερη ύπόσχεση τής εϋτυχίας. Σ' αυτό αλήθεια τό συμπέρασμα φτάνει και ο Φάουστ. Καθώς και ό ίδιος ό Γκαϊτε, αρχίζει τή νέα του και ύψηλότερη σταδιοδρομία με τήν επίμονη καλλιέργεια τής μορφώσεώς του. Δέν είναι πια ό δοϋλος τών αισθήσεών του,

μά ο δεσπότης των. Είναι βέβαια ακόμη πάντα ευδαιμονιστής, μα πολύ ευγενέστερο είδος από πριν· ο σκοπός του δεν είναι αλήθεια ακόμη ο ύψηλότερος, που είναι ικανός ο άνθρωπος, μα όπωςδήποτε είναι πάντα καλός και άξιος για τον άνθρωπο. Και όπως γίνεται συνήθως — ή για να πω καλύτερα, πάντοτε — στον άνθρωπο που εργάζεται μ' όλη του την ευσυνειδησία για να μορφώσει και να βελτιώσει τον εαυτό του, λίγο λίγο ύψωνεται παραπάνω κι ο παραγμένος του λογισμός καθαρίζεται και ο ευδαιμονισμός του κάνει τόπο σ' ένα μεγαλόπρεπο και χωρίς καμιά ιδιοτέλεια ένθουσιασμό για τὸ καλὸ τῶν ὁμοίων του.

Έτσι λοιπόν ο Φάουστ οδηγείται από τὸ Μεφιστοφελή στην αὐλή τοῦ αὐτοκράτορα. Σ' ὅλο τὸ κράτος βρασιλεύει ἡ χειρότερη ἀταξία· ὁ νέος αὐτοκράτορας, λίγον καιρὸ ἀνεβασμένος στὸ θρόνο, καὶ μονάχα τὴ δική του ἀπόλαυση γυρεύοντας, δὲ βρίσκει καμιά εὐχαρίστηση στὶς σοβαρὲς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ὁ θησαυροφύλακας, ὁ καγκελάριος, ὁ στρατάρχης καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι ἄρχοντες τοῦ βασιλείου παρουσιάζονται καὶ θρηνοῦν καὶ ὀδύρονται γιὰ τὴν ἀπελπιστικὴ κατάσταση ποῦ βρίσκεται ὁ κύκλος τῆς δικαιοδοσίας τοῦ καθενοῦ· τὸ θησαυροφυλάκιο εἶναι ἄδειο καὶ ὁ στρατὸς τῶν μισθοφόρων, ποῦ τοῦ κάκου ἀπὸ καιρὸ περιμένει τὸ μισθὸ του, εἶναι ἔτοιμο νὰ ζητήσῃ ἄλλον ἀφέντη· τὰ δικαστήρια ἀγοράζονται καὶ πουλιοῦνται. Ἀρπαγῆς καὶ ληστείες καὶ κάθε εἶδους πικρονομίες γίνονται στὸ φανερό—καὶ μ' ἓνα λόγο ὁλόκληρο τὸ κράτος βρίσκεται σὲ τέλεια παραλυσία. Μέσα σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση ὁ Μεφιστοφελὴς εἶναι βέβαια στὸ στοιχεῖο του, καὶ σ' αὐτὴ τὴ γενικὴ σύγχυση κατορθώνει ἐπιτήδεια νὰ κάμῃ ἀπαρίτητη τὴν ἐπιρροή του καὶ τὶς ἐκδουλεύσεις του. Ἰσα ἴσα, λίγη ὥρα πρὶν, εἶχανε σηκώσει ἀνάισθητο τὸ γελωτοποιὸ τῆς αὐλῆς, ποῦχε κρεμνιστῆ ἀπ' τὴ σκάλα καὶ παίρνει τότε αὐτὸς τὴ θέση του. Ὁ αὐτοκράτορας μ' ἀνυπομονησίαι καὶ βαρεμό, ποῦ μόλις μπορεῖ νὰ τὸν κρῦψῃ, εἶχεν ἀκούσῃ ὅλα τὰ παράπονα τῶν ὑπουργῶν του καὶ χορατεύοντας γυρνᾷ τῶρα στὸ νέο γελωτοποιὸ του καὶ τὸν ῥωτᾷ: «πέ, ξέρεις, σὺ τρελλέ, καμιά ἀκόμη ἀνάγκη ;» Ὁ Μεφιστοφελὴς μ' ἐτοιμότητα ἀπαντᾷ πῶς δὲ μπορεῖ νὰ δῆ στὴ ἐκλαμπρῆ παρουσία τοῦ αὐτοκράτορα ἄλλο παρὰ εὐτυχία καὶ βρίσκει ἀφορμὴ στὸ διάλογο ποῦ ἀκολουθεῖ νὰ προτείνῃ ἀντιφάρμακον γιὰ τὶς οικονομικὲς δυσκολίες τοῦ κράτους. Φανερώνει λοιπόν τὸ σχέδιό του ποῦ εἶναι νὰ ἐκδώσῃ χαρτονομίσματα, δίνοντας γιὰ ἀσφάλεια ὅλους τοὺς κρυμμένους θησαυροὺς, ποῦ βρίσκονται, καθὼς πίστευαν στὸ μεσαιῶνα, θαμμένοι μέσα στὴ γῆ. Μὲ χαρὰ παραδέχονται τὴν πρόταση κ' ἔτσι γιὰ λίγο καιρὸ γίνεται μιὰ κάποιαι φαινομενικὴ εὐτυχία, ὅπου ὅμως ἀργότερα (καθὼς φαίνεται στὴν τετάρτη πράξη) κρεμνίζει ξανά τὸ κράτος σὲ καινούργιες στενοχώριαι καὶ σὲ ἀναρχία. Παίρνοντάς το ἐπάνω του ὁ αὐτοκράτορας κ' ἐνθουσιασμένος μὲ τὴν καλοτυχία πᾶνέλπιστα γύρισε στὸ κράτος του, ἐτοιμάζει μιὰν ἀποκρηάτικη μασκκράτα, ὅπου συμβολικὰ ζωγραφίζει τὴν κατὰ τὴν τῆς κοι-

ωνίας και τῆς διοικήσεως. Ὁ Φάουστ ἀφίνοντας πιά τὴν ἀδράνειά του, παίρνει τὸ πρόσωπο τοῦ Πλούτου, θέλοντας νὰ παραστήσῃ τὴν ἀληθινὴ τὴν εὐδαιμονία ποῦ στηρίζεται στὴν τάξη, στὴν εὐνομία καὶ στὴν κανονικὴ καὶ βαθμιαία ἀνάπτυξη ὄλων τῶν πόρων τῆς χώρας, ὅπως διόλου ἀντίθετα μὲ τὴ φαινομενικὴ εὐτυχία καὶ τὸ ψευτοφάνταχτο πλοῦτο ποῦ ἔφερε τὸ σατανικὸ σχέδιο τοῦ Μεφίστου· ὁ ἴδιος ἑορκίζει καὶ γητεύει τὸ στοιχεῖο τῆς Φωτιᾶς ὅπου μέσα στὴν τελετὴ παρὰ τρίχα νὰ κατακάψῃ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴ συνοδεία του· μ' αὐτὸ θέλησε, ὅπως φαίνεται νὰ παραστήσῃ ὁ Γκαίτε, πῶς ὁ Φάουστ σὰν ἀληθινὸς καὶ ὀξὺθωρος πολιτικὸς ἐπρόβλεψε τίς ἀναπόφευκτες συνέπειες ποῦ θὰ εἶχε τὸ οικονομολογικὸ σχέδιο τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὅσο κι ἂν εἶχε θυμπώσῃ ἢ ξαφνικὴ του ἐπιτυχία τὸν ἐλαφρόμυαλο βασιλεῦ καὶ τοὺς συμβούλους του.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἔτσι ὁ αὐτοκράτορας δοκίμασε τὴ δύναμη τοῦ Φάουστ, τοῦ ζητᾷ τώρα μὲ τίς γητειές του καὶ τίς μαγγανείες του νὰ φέρῃ ἐμπρός του τίς σκιές τοῦ Πάρη καὶ τῆς Ἑλένης. Ὁ Φάουστ καταφεύγει στὸ Μεφιστοφελῆ γυρεύοντας τὴ βοήθειά του, αὐτὸς ὅμως εἶναι ἀναγκασμένος νὰ τοῦ ὁμολογήσῃ πῶς δὲν ἔχει καμιὰ δύναμη πάνω στὰ εἰδωλολατρικὰ δαιμόνια. Σὰν πνεῦμα τῆς ἀρνήσεως ποῦ εἶναι δὲ συμπαθᾷ καθόλου τὴν ἰδανικὴ ὁμορφιά, γιομάτη ζωὴ, τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου. Ὅταν βρίσκεται ἀνάμεσα στὰ τρισκλόκιστα καὶ παραφύσικα φαντάσματα τῆς Βαλπούργειας νύχτας, ἀνάμεσα στὰ τερατώδη δημιουργήματα τῆς βορεινῆς φαντασίας, τὸ νοιώθει πῶς εἶναι σὰν στὸ σπίτι του, ὅμως ἡ ἐξουσία του καὶ ἡ δικαιοδοσία του σταματᾷ ἀπέξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ἰδανικῆς ὁμορφιάς· γιὰ νὰ ἑορκίσῃ ἐκεῖνα τὰ πνεύματα πρέπει νὰ κατεβῇ ὁ ἴδιος ὁ Φάουστ στὶς «Μητέρες» (τίς ἀπόκρυφες δημιουργικὲς δυνάμεις τῆς φύσεως) ἐκεῖ μονάχα θὰ μπορέσῃ νὰποκτήσῃ τὴ δύναμη τὴ μαγικὴ γιὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ φέρῃ στὸ φῶς τῆς ἡμέρας τὴν Ἑλένη καὶ τὸν Πάρη· μ' ἄλλα λόγια: τὸ αἶσθημα τῆς ἰδανικῆς ὁμορφιάς δὲν εἶναι πρᾶμα ποῦ νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ φτάσῃ ἀμέσως· μόνο μὲ τὴν ἐνδόμυχη γνώση τῶν ἰδιαιτέρων καὶ μυστηριωδῶν νόμων τῆς φύσεως μπορεῖ νὰποκτηθῇ. Ἡ ὁμορφιά εἶναι τάξη, εἶναι ἡ αὐτόματη ἁρμονία μὲ τὸ νόμο. Ὁ Φάουστ πρέπει μόνος του χωρὶς τὴν ὀδηγία τοῦ Μεφίστου νὰ εἰσδύσῃ στὴν καρδιὰ τῆς φύσης, καὶ μὲ τὴν πραγματικὴ θεωρία τῆς ἐνεργούμενης ἀπίρου οικονομίας της, νὰποκτήσῃ τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο τῆς καλλονῆς, μὲ τὸ ὅποιον θὰ μπορέσῃ νὰ φέρῃ στὸ φῶς τὰ ἐξωτερικὰ της σύμβολα. Αὐτὴ τὴ συμβουλὴ λοιπὸν ἀκλουθόντας ὁ Φάουστ κατεβαίνει στὸν τόπο ποῦ κατοικοῦν οἱ *Μητέρες*, καὶ γυρίζει πίσω ἀπεκεῖ δαφνοστεφανωμένος μαζί μὲ τίς ἀθάνατες σκιές. Μὰ μεθυσμένος ἀπὸ θαυμασμὸ κι ἀπὸ τὸ θάμπωμά του ὅταν εἶδε τὴν ἀφάνταχτη καὶ παναρμονία τῆς Ἑλένης ὁμορφιά, ὁρμᾷ ἐπάνω της νὰ τὴν κλείσῃ μὲς στὴν ἀγκαλιά του—κι ἄξαφνα γίνεται μιὰ φοβερὴ ἔκρηξη καὶ τὰ πνεύματα χάνονται μέσα στὸ σύννεφο τοῦ καπνοῦ καὶ ὁ Φάουστ πέφτει ἀνίσθητος κατα-

γής. Με τήν παρθεσία του νόμου και το ξαφνικό ξέσπασμα των παθών ποτέ δε μπορεί κανείς να κερδίσει το ιδεώδες: μονάχα με βαθμιαία και ταπεινή πρόοδο και με τήν αρμονική ανάπτυξη όλων των δυνάμεων της διάνοιας και της καρδιάς μπορεί να κατορθωθεί αυτό.

Εδώ πρέπει να παρατηρήσωμεν ακόμη, πώς το κατέβασμα στις Μητέρες και τα άλλα διάφορα συμβολικά επεισόδια που γίνονται στο μεταξύ, χρειάζονται για να γίνουν πολύ περισσότερο χρονικό διάστημα απ' ό,τι εΐμαστε αναγκασμένοι να παραδεχθούμε για το διάβασμα ή για τήν πράξη στο θέατρο όλης αυτής της αλληγορίας: επειδή όλη αυτή ή μεγάλη περίοδος της πνευματικής εξέλιξης δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθί με τα δραματικά μέσα, ο μόνος τρόπος που είχαν οι ποιητές, για να φυλάξω και τή δραματική μορφή μαζί και να τήν κίνη φανερά και αισθητή και στον αναγνώστη, εΐκανε ή αλληγορία, για να συγκεντρώσει τήν έργασία και τήν εμπειρία πολλών χρόνων σε μια μονάχα συμβολική πράξη.

Βέβαια αυτή ή μέθοδος εΐκανε από ανάγκη το πιο πολύ, και όχι προγραμματική λύση για το πρόβλημα και ο ίδιος ο Γκαίτε γνωρίζει πολύ καλά όλα της τα άτομα και τις δυσκολίες, καθώς φαίνεται από τήν αλληγορική του με το Σίλλερ κ' ή πρώτη και μεγαλύτερη δυσκολία είναι να κατορθώσει κανείς να κυκλοφορήσει ελεύθερο και ζωντανό κίμα σε μια αλληγορία, που δε στέκεται αλλοιώτικα παρά μονάχα σε μια πράξη της ψυχής ιδέας: στον κλασσικό το Γκαίτε σπάνια ή αλληγορία είναι κάτι παραπάνω από μια μέση, που αφήνει νακούγεται μόνον του ποιητή ή φωνή καθαρά. Μ' αυτό τον τρόπο βγαίνοντας στη μέση ή 'Ελένη, μ' όσα κι αν λένε, παρατηρεί το ιδανικό της ομορφιάς και μ' όλο που βγαίνει ή φωνή της τρισυχαριτωμένα μέσα από τους μεγαλόπρεπους κλασσικούς λάμβους, δεν κατορθώνει ούτε μια στιγμή να κινήσει τήν ανθρώπινη μας συμπάθεια και το ενδιαφέρον. Η ξαφνική έρωτική έκρηξη του Φάουστ, έμα τήν βλέπει, μας φαίνεται σαν κίνηματική. 'Ακόμα κ' οι Χάριτες, οι Σειρήνες, ο 'Ομούνκουλος (Homunculus, άνθρωπος) ο Εύφοριων κ' ένα σωρό άλλα πρόσωπα, όπου βγαίνουν στη μέση για να γίνουν άρατα εύθως άμέσως, αφού τα μεταχειρισθί ο ποιητής για το διδακτικό σκοπό που τα χρειάζεται, όλα αυτά έχουνε το ίδιο εκείνο είδος της ασώματης κλλονής. Ίπου δεν έχει τίποτε το ανθρώπινο και το γίγνο επάνω της, κ' είναι δύσκολο πρόβλημα για τήν παραστατική δίνηση της φαντασίας να τα ντίσει με σχήμα γεωμετρικό και καλοξεχώριστο. Και ο ίδιος ο Μεριστορελής χάνει στο δεύτερο μέρος κάτι τι από τή σατανική του ζωτικότητα, παίρνει κάποια αλληγορική αλλοίωση, και στο τέλος εκφυλίζεται σε μια γυμνή προσωποποίηση του ψυχρού και ασυμπαθούς λογικού. Ο Γκαίτε, είτε νοιώθοντάς το είτε και όχι, του δίνει ένα άλλο ανάλογο μ' εκείνο που είχε στην αρχαία ελληνική τραγωδία ο Χορός, ο όποιος, για

νά ποῦμε ἔτσι, συνώδευε κάθε πράξη μὲ σχόλιά του στὴν ἄκρη τῆς σελίδας, καὶ σ' αὐτά του τὰ σχόλια καθρεφτίζονται οἱ συγκινήσεις ποῦ δοκίμαζεν ὁ ἰδεώδης θεατῆς· μὲ τὴ διαφορὰ, ὅτι στὰ χορικά λόγια τοῦ Μεφίστου ἀκούομε μονάχα τὸν ἀντίλαλο τῶν σκέψεων τοῦ ἰδίου τοῦ Γκαϊτε καὶ ὄχι τῶν ἐντυπώσεων τοῦ ἀκροατῆ.

Ὁ Σίλλερ σ' ἓνα γράμμα του πρὸς ἓνα του φίλο, λέει γιὰ τὸ Φάουστ πῶς μὲν θὰ μπορούσε νὰ φαντασθῆ ἓνα πλαίσιο τόσο μεγάλο ποῦ νὰ χωρῆ αὐτὸ τὸ τεράστιο περιεχόμενο. Πραγματικῶς ὅταν ὁ Γκαϊτε, ἀν καὶ γνωρίζοντας ὅλες τὶς δυσκολίες, ἐδιήλεγε ὅμως στὸ τέλος τὴ δραματικὴ μορφή γιὰ τὸ ἔργο του, ἐκράτησεν ὅλο του τὸ δικαίωμα γιὰ νὰ τῆς δώσῃ μιὰ δικτύπωση σύμφωνη μὲ τὸν δικό του ἐλεύθερο τρόπο. Ποτέ του δὲ μπόρεσε νὰ κρύψῃ τὴν ἀπέχθεια ποῦ εἶχε στοὺς συνειθισμένους περιορισμοὺς τοῦ δράματος· γι' αὐτὸν μεγαλύτερη καὶ σπουδαιότερη σημασία εἶχε νὰ βρῆ ἓνα πρότυπο, ποῦ νὰ μπορῆ νὰ πλώσῃ ἐπάνω του τὸ πλουσιώτατο καὶ πολυζόμπλιαστο ἔνδυμα τῆς πνευματικῆς του δυνάμεως, ὅπου θὰ τοῦ ἔδινε τὴν ἴδια ἐκείνη συνάρεια καὶ τεχνικὴ ἐνότητα. Ἀπ' αὐτὸ λοιπὸν βγήκε ἓνα διδακτικο-ἀλληγορικὸ δράμα, ἢ ἓνα δραματικὸ ἥρωϊκὸ ποίημα, καθὼς τὸ ὀνοματίζει ὁ Κράισιχ. Στὸν τόπο τῆς ἀριτοτελικῆς ἐνότητας τῆς δράσεως βάζει ὁ Γκαϊτε μίαν ἐνότητα σκοποῦ καὶ περιεχομένου. Οἱ σκηνές τοῦ δεύτερου Φάουστ, καθὼς ἀκλουθοῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, καμιά συνάρεια δὲν ἔχουν μεταξύ τους ἔξω ἀπὸ κείνη ποῦ τὶς δίνει ὁ διδακτικὸς σκοπὸς τοῦ ἔργου· καθόλου δὲν ἀφίνει νὰ περνᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν προσώπων ἀπὸ τὴ μιὰ σκηνὴ στὴν ἄλλη, πρῶτα γιὰτὶ οἱ χαρακτῆρες φανερώνονται καὶ χάνονται καὶ πάλι, πρᾶμα ποῦ σ' ἓναν ἀμύητο θὰ φαίνεται πολὺ αὐθαίρετο, ἔπειτα ἔπειδὴ τὴν τύχη των κυβερνοῦνε νόμοι ὅπως διόλου διαφορετικοὶ ἀπὸ κείνους ποῦ ταιριάζουν στὴ ζωὴ τῶν κοινῶν θνητῶν· τὰ σκοτεινὰ σὰν χρησμοὶ λόγια των χρειάζονται κουραστικὲς ἐρμηνεῖες καὶ ἐξηγήσεις, καὶ αὐτὴ ἡ ἀκατάπαυστη ἀνάγκη καὶ ἡ παραπομπὴ στὸ σχόλιο, βλάπτει, τὴν πρώτη φορὰ ποῦ διχθάζει κανεὶς τὸ ἔργο, ὅλη τὴν ἐντύπωση, κἀνοντάς τὴν ὄχι πιά ἡδονὴ καὶ ἀπόλαυση, ἀλλὰ πρόβλημα ἀξεδιάλυτο.

Μὰ μ' ὅλα ταῦτα πόσο πλούσια θὰ πληρωθοῦν οἱ κόποι μας, ὅταν μιὰ βρεθῆ τὸ κλειδί καὶ τὸ νῆμα ποῦ θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ, ὅταν μπρὸς στὸ νοῦ μας ἀρχίζῃ νὰ ἀργοχαράζῃ τὸ μεγαλόπρεπο σχέδιο, νάντιφεγγίζῃ τὸ νόημα καὶ ὅλη ἐκείνη ἢ φαντασματικὴ σύγχυση στὶς λεπτομέρειες ἀρχίζῃ νὰ μπαίῃν σὲ τάξην κάτω ἀπὸ τὸ θεμελιώδη νόμο τοῦ *λιέτ-μοτιβ*! Ποιὰ ὁμορφιά καὶ ποιὰ πληθώρα σκέψεως, τί πλούσιος θησαυρὸς σφίρας βρίσκεται κρυμμένος μέσα σ' αὐτὲς τὶς αἰνιγματικὲς ἀλληγορίες! Αὐτοὶ οἱ στίχοι, ποῦ εἶναι ρυθμισμένοι πάνω στὰ μεγαλοπρεπέστερα κλασσικὰ μέτρα, ἀντηχοῦνε τὴν καθαρῶτατη ὥδῃ τῆς ἀνθρώπινης μορφώσεως!

(Ἀκολουθεῖ)

I. Γρουπάρης